

УДК 159.923.2:[378:37.011.3-051]

Миршавка І. П.

Самопроекування особистості майбутнього вчителя

Анотація. Статтю присвячено проблемі самопроекування майбутнього вчителя. Представлено результати дослідження професійного самопроекування, визначенню смисложиттєвих орієнтацій та здібності педагога до саморозвитку.

Ключові слова: Самопроекування, проектування, саморозвиток, смисложиттєві орієнтації, самопроекування особистості.

Миршавка И. П. Самопроектирование личности будущего учителя

Аннотация. Статья посвящена проблеме самопроектирования будущего учителя. Представлены результаты исследования профессионального самопроектирования, определению смисложизненных ориентаций и способности педагога к саморазвитию.

Ключевые слова: самопроектирования, проектирование, саморазвитие, смисложизненные ориентации, самопроектирование личности.

Summary. The article deals with the problem samoproektuvannya future teachers. The results of research of professional samoproektuvannya, the definition of life purport orientations and abilities of teacher self-development.

Keywords: Samoproektuvannya, design, self-development, life purport orientations, samoproektuvannya personality.

Для сучасного стану розвитку психологічної науки характерним є активний пошук нових підходів, теоретичних парадигм, здатних запропонувати нові шляхи розв'язання найскладніших психологічних проблем, до яких, наприклад, належить проблема особистості, зокрема особистості майбутнього вчителя. Підготовка майбутнього учителя до професійної самореалізації ґрунтується на методологічному визнанні пріоритетів самоцінності особистості і взаємозалежності процесів саморозвитку особистісних і професійних якостей та проектування системи особистої педагогічної діяльності.

Творення себе є найважливішим атрибутом суб'єкта, що не є пасивним реципієнтом «книги життя», а її активним автором, тобто людиною яка не залежить від зовнішніх обставин, а творить їх відповідно до власних потреб, з одного боку, з іншого – творить себе як справжнього суб'єкта життєдіяльності, здатного долати несприятливі обставини, переборювати перешкоди, розв'язувати внутрішні конфлікти тощо. При цьому якість життя, перетворення його у яскраву біографію, долю людини неможливо без реалізації її особистого потенціалу, що здійснюється лише за умови наявності в людини здатності до самопроекування, активного втілення створеного нею особистісного проекту у різні царини власної життєдіяльності [5]. Проективна діяльність забезпечує сукупність умов, що детермінують, спрямовують і регулюють процес мотивації професійного самовдосконалення, який, в свою чергу, визначає спрямований розвиток

особистості учителя. Коли проектування набуває смислу самопроектування, людина свідомо стає на шлях поступального, системного саморозвитку, самовдосконалення, що є основою підвищення рівня самореалізації у професійній справі [8]. У зв'язку із зазначеним вище **мета** даної роботи полягала у дослідженні психологічної сутності самопроектування, його ролі в становленні особистості майбутнього вчителя, і пошуку шляхів дослідження готовності студентів-педагогів до самопроектування.

Становлення культури технократичного типу стимулювало формування методологічних основ проектної діяльності як специфічного самостійного явища. У сучасній науці поступово намітилася тенденція гуманізації підходів до проектування, обумовлена внесенням в його методологію філософської, культурологічної та психологічної складових. З погляду психології проектування – реальне втілення ідеї випереджувального відображення людиною дійсності і покрокового конструювання нового або оновленого об'єкта [6]. В останні десятиліття проектування все частіше розглядається як особливий вид розумової діяльності (О.І. Анісімов, Д. Б. Генісаретського, В. М. Розін, Г. П. Щедровицький, П. Г. Щедровицький та ін.).

Наукова література поповнилася низкою нових термінів: майбутньотворення (А. І. Суббето), автопроектування (Г. Л. Тульчинський), самофутурування (Н.С. Глуханюк), самопроектування (Е. Е. Сапогова, В. І. Клейман, А. Н. Щасливців і ін.) [9].

Під самопроектуванням розуміють подолання людиною самої себе як фактичної даності, прорив в простір можливого; як дію в «зазорах дійсного тривалого досвіду» (В. П. Зінченко, М. К. Мамардашвілі), в точках розривів детермінованості буття особистості. З точки зору М. К. Мамардашвілі, тільки за умови особистісної відкритості виходів за межі повсякденного досвіду може бути придбаний абсолютно новий досвід [4].

Готовність до самопроектування свідчить про «готовність слідувати покликом потенційного». Ця готовність визначає форму руху смислової системи особистості, яка може бути названа «завданням на втілення потенційного» (А.С. Сухоруков) [7].

Самопроектування тісно пов'язане з розвитком особистості, є її необхідною складовою і передбачає самодетермінацію, на протигагу зовнішній детермінації, яка забезпечує лише соціальний розвиток індивіда. Згідно Д. О. Леонт'єву [2] є декілька вимірів розвитку. У першому людина виступає як біологічна одиниця, такий розвиток є універсальним, і його результатом є морфологічне та функціональне дозрівання, яке дозволяє оптимально пристосуватися до навколишнього. Другий вимір розвитку – соціальний, результатом якого є соціальний індивід і те, що можна назвати базовою особистістю.

Передумовами вивчення самопроектування є дослідження в області екзистенціальної психології (М. Бос, В. І. Красиков, Р. Мей), психології життєвого шляху (Б. Г. Анан'єв, Ш. Бюлер, Д. Бьюдженталь, П. Жане, Д. А. Леонт'єв, Н. А. Логінова С. Л. Рубінштейн), життєвих стратегій (К. А. Абульханова-Славська) і життєтворчості (Н. А. Бердяєв).

Згідно з концепцією Н. А. Чуєвої [10], життєве проектування артикулюється як процес формування трьох видів життєвого проекту: подієвого проекту, проекту зміни особистісних характеристик і екзистенціального проекту. Перші два види присутні в життєвих проектах більшості людей. До основних механізмів формування двох перших можна віднести особистісну рефлексію і особистісний досвід. В основі ж екзистенціального проекту лежить екзистенційна рефлексія, що дозволяє людині визначати, вибирати і привласнювати життєві смисли. Серед необхідних чинників його генерування можна виділити життєвий досвід, особистісну зрілість (перш за все, перетворюючу рефлексію і особистісну відповідальність), потребу у смислоутворювальних діях, відкритість смисловим трансформаціям, творчі ресурси та інше. Сформований екзистенціальний життєвий проект починає впливати на раніше утворені проекти, трансформувати, «одухотворяти» їх, стаючи ядром цілісного життєвого проекту особистості.

Враховуючи зазначені вище теоретичні положення, для емпіричного дослідження особливостей само проектування майбутніх вчителів було використано дві методики: тест смисложиттєві орієнтації (методика СЖО) Д. О. Леонтєва [3], за допомогою якого можна оцінити джерело сенсу життя, що може бути знайдений людиною або в майбутньому (мети), або в сьогоденні (процес) або минулому (результат), або у всіх трьох складових життя; і методику І. В. Нікішиної «Здібності педагога до творчого саморозвитку». Остання дозволяє визначити рівень творчого саморозвитку.

В емпіричному дослідженні взяли участь 60 осіб (30 юнаків та 30 дівчат) – студентів Криворізького державного педагогічного університету віком від 18 до 22 років. Результати дослідження представлено в таблиці 1 та на рисунку 1.

Результати отримані на основі впровадження методики Д. О. Леонтєва дозволяють констатувати, що за всім шкалами досліджувані явища виявляються у межах середніх значень. Між тим, спостерігається певна тенденція, а саме показники у дівчат більш високі ніж у юнаків. Так, за шкалою «цілі в житті» у дівчат цей показник дещо вище (31,8), ніж у юнаків (29,4), що говорить про більш ясні перспективи і більш виражене прагнення майбутнє.

Таблиця 1

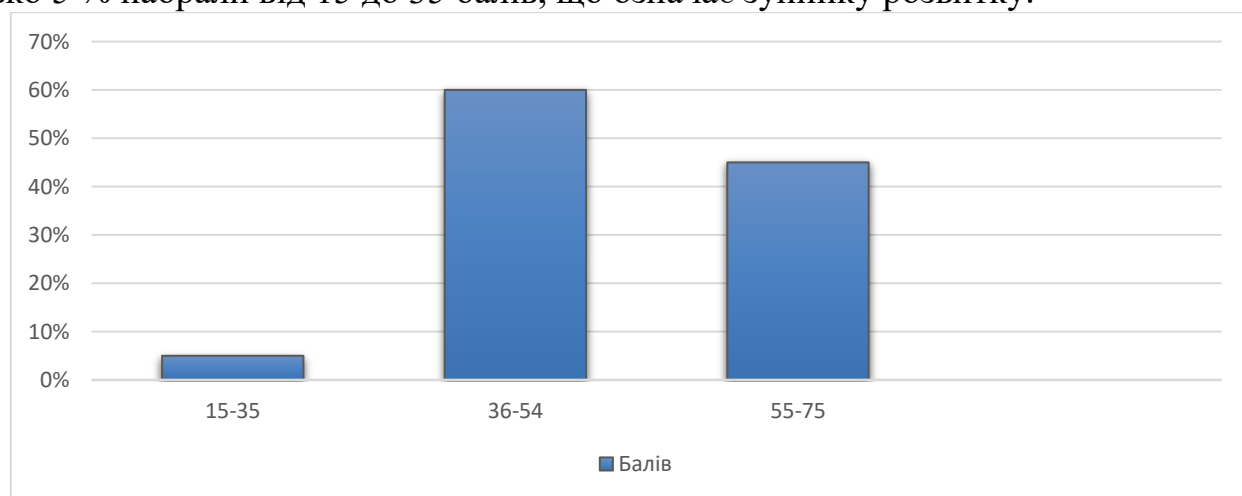
Аналіз смисложиттєвих орієнтацій майбутніх вчителів за методикою Д. О. Леонтєва

Субшкала	Середнє значення за рез. дослідження		Середнє знач. $\pm$ Станд. відх. за Д. О. Леонтєвим	
	Юнаки	Дівчата	Юнаки	Дівчата
1.Цілі в житті	29,4	31,8	32,90 $\pm$ 5,92	29,38 $\pm$ 6,24
2.Процес життя	27,6	30	31,09 $\pm$ 4,44	28,80 $\pm$ 6,14
3.Результативність життя	27	28,2	25,46 $\pm$ 4,30	23,30 $\pm$ 4,95
4.Локус контролю-«Я»	19	21,6	21,13 $\pm$ 3,85	18,58 $\pm$ 4,30
5.Локус контролю-життя	28,8	30	30,14 $\pm$ 5,80	28,70 $\pm$ 6,10
Загальний показник СЖО	96	100	103,10 $\pm$ 15,03	95,76 $\pm$ 16,54

За шкалою «процес життя» у дівчат 30 балів і у хлопців 27,6, що дає можливість робити припущення про сприйняття дівчатами свого життя як наповнений змістом процес, емоційний і цікавий, а юнаки інколи виявляють певну не задоволеність чимось в своєму житті. За результатами, отриманими в шкалі «результативність життя» і юнаки (27) і дівчата (28,2) в цілому задоволені прожитим відрізком життя, але не дивлячись на це спостерігається наявність бажання, щось змінити в минулому. Результати за шкалою «локус контролю «Я»» у дівчат 21,6 у юнаків – 19,2. Це дає можливість стверджувати, що дівчата є сильними особистостями, здатними побудувати своє життя у відповідності зі своїми планами, в той час як юнаки частково не впевнені у своїх силах і відчують невідповідність подій. Показники за шкалою «локус контролю життя» у дівчат 30 балів, у юнаків – 28,8), що може свідчити про невпевненість юнаків, що вони повністю є господарями життя, в порівнянні з дівчатами.

Загальний показник СЖО - цей показник знаходиться на рівні трохи вище середнього у дівчат (100) і середньому у юнаків (96). Це говорить про те, що дівчата більше впевнені в собі, мають досить яскраво виражені цілі і мотиви в порівнянні з юнаками. Відмінності в ціннісних орієнтаціях юнаків та дівчат можна пояснити тим, що в повсякденній свідомості формуються стереотипи, що задають правила і норми чоловічої та жіночої поведінки. Ці стереотипи засвоюються людиною в процесі соціалізації. Результати показали, що в цілому, студенти задоволені прожитим життям. Справжнє життя вони сприймають цікаво і емоційно насичено. Студенти мають певні цілі на майбутнє життя. Однак вони не зовсім впевнені, що здатні контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх.

Результати, отримані за методикою І. В. Нікішиної (рис. 1.) дозволили констатувати наступне: більш як 60 % опитуваних набрали від 36 до 54 балів, а отже, це означає, що немає стійкої системи саморозвитку, орієнтація на розвиток значно залежить від умов. Студенти які отримали від 55 до 75 балів, це опитувані з активним розвитком, за підрахунками це близько 35-45 % студентів. І всього близько 5 % набрали від 15 до 35 балів, що означає зупинку розвитку.

Рис. 1. Рівень прояву здібностей студентів-педагогів до творчого саморозвитку

Оскільки більшість досліджуваних знаходяться на щаблі значної невизначеності, і їх розвиток, зокрема професійний у великій мірі залежить від умов і ситуації, майбутнім педагогам потрібно значно більше часу приділяти роздумам і плануванню їхньої самореалізації і саморозвитку.

Психологічною основою будь-якої конкретної діяльності є інтегральні характеристики особистості професіонала, а саме спрямованість, компетентність та емоційна гнучкість. Результати дослідження вказують на достатньо виражену сформованість спрямованості до обраної професії, яка є професійно значущою особистісною характеристикою і забезпечує перспективи професійної самореалізації. Майбутні учителі, які готові до постійної професійної і особистісної самореалізації, володіють більшою готовністю пов'язувати власну професійну самореалізацію з особистісною самореалізацією учнів, постійно вдосконалювати освітній процес, забезпечувати зростання якості педагогічної діяльності. Раннє включення студентів – майбутніх учителів в проектну діяльність, спрямовану на обґрунтування власної теоретичної позиції, створює умови для більш ефективного розвитку професійно-значущих особистісних якостей, формування у них готовності до професійної самореалізації; надасть самостійній професійній діяльності більшої цілеспрямованості і системності, систематичності, врахуванню конкретної ситуації освітнього процесу і реальні можливості майбутнього учителя та його вихованців.

Технології самопроектування потребують варіативного освітнього середовища. Досягнення цієї мети передбачає організацію навчання і виховання як в спеціалізованих (гомогенних) групах, так і в групах різних за інтересами (типами обдарованості); використання різних за рівнем складності освітніх програм, створення реальних можливостей для самореалізації [1]. З'ясування можливостей створення умов для цілеспрямованого включення в процес самопроектування особистісних і професійних якостей, проектування особистого професійно-діяльнісного поля у нерозривному поєднанні цих процесів, складає перспективу наших подальших наукових пошуків. На наш погляд, з'ясування і створення відповідних умов забезпечить вищий рівень професійної майстерності і якості освітнього процесу вже на початкових етапах діяльності молодих вчителів.

Список використаної літератури

1. Капрара Дж. Психология личности / Дж. Капрара, Д. Сервон – СПб: Питер, 2003 – 640 с.
2. Леонтьев Д.А. Личностное измерение человеческого развития / Д. А. Леонтьев // Вопросы психологии. – 2013 – № 3. – С. 67 – 80.
3. Леонтьев Д. А. Тест смысло-жизненных ориентаций (СЖО). 2-е изд. / Д. А. Леонтьев Москва: Смысл, 2000. – 18 с.
4. Мамардашвили М. К. Психологическая топология пути / М. К. Мамардашвили. – СПб : РХГИ, 1997. – 378 с.
5. Самопроектування особистості у дискурсивному просторі: Монографія / Н.В.Чепелева, М.Л.Смульсон, О.В.Зазимко, С.Ю.Гуцол [та ін.] ; за ред. Н.В.Чепелевої. – Київ: Педагогічна думка, 2016. – 232 с.

6. Остапчук О.Є. Самопроекування в процесі професійного становлення майбутнього учителя / О. Є. Остапчук // Актуальні проблеми психології. Том.V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. Випуск 65. / За ред.. Максименка С.Д. – Київ, 2007.

7. Психологія і педагогіка життєтворчості : Навч.-метод. посібник / Реда : В. М. Доній (голова), Г. М. Несен (заст. голови), Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков (наук. ред.) та ін. – Київ : ІСДО, 1996. – 792 с.

8. Петровский В. А. Психология неадаптивной активности / В. А. Петровский. – Москва : Горбунок, 1992. – 289 с.

9. Смирнов С. А. Бытие в свободе, или Проблема культурной идентичности человека в ситуации онтологического перехода / С. А. Смирнов // Философские науки. – 2004. – № 3. – С. 58–84.

10. Тульчинский Г. Л. Личность как проект и бренд / Г. Л. Тульчинский // Наука телевидение. – 2011. Вып. 8. – С. 250–265.

11. Чуева Н. А. Возрастная динамика жизненного проектирования / Н. А. Чуева // Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. – 2013. – Вып. 3. – С. 284–294.

УДК 159.9

Портянко А. А.

Тенденції виявлення синдрому «професійного вигорання» у вчителів сільської школи

Анотація. Стаття присвячена теоретичному аналізу проблеми розвитку «професійного вигорання» у процесі педагогічної діяльності сучасного викладача загальноосвітньої школи. Визначено основні причини виникнення та поширення даного синдрому в професіях системи «людина-людина». Здійснено практичне вивчення наявності різних форм означеного синдрому у педагогів із урахуванням їх трудового стажу.

Ключові слова: професійне вигорання, стресогенні ситуації, емоційне виснаження, деперсоналізація, редукція особистих досягнень.

Портянко А. А. Тенденции выявления синдрома «профессионального выгорания» у педагогов сельской школы

Аннотация. Статья посвящена теоретическому анализу проблемы развития «профессионального выгорания» в процессе педагогической деятельности современного учителя общеобразовательной школы. Определены основные причины возникновения и распространения данного синдрома в профессиях системы «человек-человек». Осуществлено практическое изучение наличия различных форм указанного синдрома у педагогов с учетом их трудового стажа.

Ключевые слова: профессиональное выгорание, стрессогенные ситуации, эмоциональное истощение, деперсонализация, редукция личных достижений.